

Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Pedro Pons

Elena Guardiola^{1,2} i Josep-Eladi Baños¹

¹Unitat d'Informació i Documentació Mèdica, Departament de Recerca i Desenvolupament, Q. F. Bayer, Barcelona.

²Departament de Ciències Experimentals i de la Salut, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.

Els epònims

"Signe de Pedro Pons. A l'espondilitis melitococcica, focus destructiu a l'angle anterosuperior d'una o més d'una vèrtebra (principalment lumbar)¹; epífisitis de l'angle superior d'una vèrtebra que hom observa en casos d'espondilitis melitococcica crònica². Signe radiogràfic característic de l'espondilitis melitococcica, conegut també com signe de Pedro Pons-Soriano³.

Esplenomegàlia gastrorràgica hemocitopènica de Pedro Pons. Síndrome bantiana més freqüent als nostres dies⁴.

Agustí Pedro i Pons, l'home

Agustí Pedro i Pons (Figures 1 i 2) va néixer a Barcelona el 9 de maig de 1898; era el cinquè fill (el més petit) d'una família de classe mitjana, propietària d'un comerç, que tenia una gran sensibilitat artística. Naturalista precoc, i amb dificultats amb les matemàtiques, acabà el batxillerat el 1914 i entrà a la Universitat decidit a estudiar medicina, com alumne lliure, la qual cosa va fer que el període universitari de Pedro Pons es desenvolupés majoritàriament fora del marc oficial⁵. Tot i que la Facultat era al carrer Casanova, ell seguia moltes de les activitats del vell Hospital de la Santa Creu. Es va llicenciar el 1919; entre els mestres que més influència li van deixar destaquen Francesc Esquerdo i Francesc Ferrer i Solervicens⁶. La seva tesi doctoral, presentada poc després, portà per títol "*La enfermedad de Banti y los síndromes esplenomegálicos*". En acabar la llicenciatura, i fins que va obtenir la càtedra, va mantenir una intensa activitat i es va formar tant teòricament com en la pràctica a l'Hospital de la Santa Creu⁶.

Va fer oposicions (quatre en un any i mig: a Madrid, a Barcelona –2– i a Cadis) a diverses càtedres de Patologia Mèdica, la quarta de les quals, per una plaça de Barcelona, va guanyar. Tenia 28 anys. Va deixar llavors l'hospital de la Santa Creu i va ocupar un servei del Clínic. Coincidint amb l'entrada de Pedro Pons a la Facultat de Medicina van començar a produir-se, encara que lentament, certes transformacions que van portar guanys evidents, amb un balanç històric favorable, que es van dur a

terme per part de la que Cid⁴ anomena "generació de professors del trenta-dos" (entre altres, en formaven part, a més de Pedro Pons, Trias Pujol, Bellido, Nubiola i Gil Vernet).

En la seva primera etapa, Pedro Pons compartí l'ensenyament de la Patologia i Clínica Mèdica amb Ferrer i Solervicens i, el 1932, va iniciar la publicació dels *Anales de la Clínica Médica A*. Uns anys més tard, el 1943, fundaria, amb Ramon Sarró, la revista *Medicina Clínica*. Aquell mateix any morí Ferrer i Solervicens i Pedro Pons quedà com el cap indiscutible de la medicina interna a Catalunya⁵. De 1954 a 1957 fou degà de la Facultat de Medicina. Va ser president de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques des del 1939 fins el 1958 i president de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona des de 1957 fins la seva mort, el 1971. El 1969 va ingressar a la *Real Academia Nacional de Medicina*, essent el primer català no resident a Madrid que en formava part; el seient que ocupà era el que havia deixat vacant el Dr. Carlos Jiménez Díaz⁷. A més de *Medicina Clínica*, fou fundador i director d'una altra revista barcelonina: *Revista Española de Reumatismo y Enfermedades Osteoarticulares* i codirector de dues de Madrid: *Progresos de Terapéutica Clínica* i *Progresos de Patología Clínica*⁸. Va col·laborar en molts congressos i reunions científiques i en va presidir també molts.

El 9 de maig de 1968 es va jubilar de la càtedra, si bé en va continuar al front fins a finals de setembre (el darrer dia del mes de setembre, en acabar la ronda de visita es va acomiadar com cada dia: "*Bon dia, senyors, fins demà*"). Però, de fet, no es va jubilar mai. L'endemà, el dia 1 d'octubre, es va incorporar a la Residència de la Vall d'Hebron com a cap d'un nou departament amb noves il·lusions i reptes.

FIGURA 1.

Agustí Pedro i Pons (Barcelona, 1898-1971).

Correspondència: Dra. Elena Guardiola
Unitat d'Informació i Documentació Mèdica
Departament de Recerca i Desenvolupament
Q. F. Bayer, S. A.
Carrer Calàbria, 268
08029 Barcelona
Tel. 93 495 67 24
Fax 93 322 54 13
Adreça electrònica: elena.guardiola.eg@bayer.es

El 1969, entusiasmat per la idea de la creació de la primera Universitat Catalana d'Estiu en va acceptar la presidència d'honor⁴ i en va fer la conferència de clausura amb el títol "Homes i fets de la medicina catalana".

Va morir a Barcelona el 27 de març de 1971. Havia passat visita, com cada matí, als malalts ingressats al departament de Medicina Interna a la Vall d'Hebron, per la tarda havia atès els pacients de la seva consulta del carrer Mallorca i aquell capvespre havia presidit la sessió ordinària a la Reial Acadèmia. Va morir durant la nit d'un infart miocardiàc, com ell havia desitjat: després d'acabar la jornada de treball habitual, de forma ràpida i silenciosa⁷.

Va deixar gran part dels seus béns a la Universitat de Barcelona, amb la constitució de la fundació universitària que porta el seu nom.

Agustí Pedro i Pons: la seva obra dins la medicina catalana

Agustí Pedro i Pons va ésser catedràtic de Patologia i Clínica Mèdiques de la Universitat de Barcelona durant més de 40 anys: des de l'any 1927 al 1968; durant aquell període es va convertir en el professor més destacat en aquest camp⁵. Després d'uns primers anys, previs a la Guerra Civil, amb un paper menys important tot i els grans canvis que es van viure en l'ensenyament, acabada la guerra, i sobretot a partir de 1943 en morir Ferrer i Solervicens, Pedro Pons passà a ésser el cap més visible i representatiu de la medicina catalana.

Era un metge clínic insuperable; l'exercici de la medicina era per a ell una autèntica passió. Tot i tenir en compte els aspectes terapèutics, se sentia especialment atret pel vessant diagnòstic, sobretot en els casos més difícils. Alguns aspectes influïen en la seva excepcional habilitat diagnòstica: considerava indispensable fer bé la història clínica (la feia ell mateix parlant tant com fos necessari amb el pacient), era un virtuós de la semiologia (havia adquirit aquest virtuosisme en els seus anys de formació amb gran constància i dedicació), tenia una exquisida capacitat per escollir quin era el signe o la dada guia i quins eren irrelevants, destacava la seva ponderació a l'hora d'emetre el pronòstic i, a més, la qual cosa demostrava que era un gran metge, admetia la possibilitat d'equivocar-se⁶. Dominava l'exploració neurològica (era colpidor com simulava les diverses marxes davant dels seus alumnes⁹) i auscultava sempre sense fonendoscopi, obtenint sovint una informació sorprenent. Tenia una gran capacitat per destriar el que és fonamental del que és superflu i era tanta la prioritat que donava al sentit comú que es permetia menysprear, fins i tot, dades precises de laboratori, si no encaixaven en el seu raonament molt sòlid i consistent. En el seu entorn, expliquen els seus deixebles, tothom se sentia bé; és lògic, per tant, que en aquest ambient s'engendrés una notable voluntat de col·laboració i un important poder d'atracció que possibilitava el treball en equip⁹.

Corbella⁵ li reconeix un especial significat dins la medicina catalana que divideix en vàries parts: a) magnífic docent de patologia mèdica (d'oratori extremadament brillant —les seves classes eren autènticament magistrals—, era a l'hora un virtuós de la docència de la

pràctica clínica al costat del pacient); b) va desenvolupar una important tasca assistencial, tant a les sales de la Clínica Mèdica A (fonts d'ensenyament pràctic), com en els dispensaris (font de creixement de les especialitats) o als laboratoris del Clínic i, després de la seva jubilació el 1968, dirigint el departament de Medicina Interna de la Residència de la Seguretat Social a la Vall d'Hebron; també fou important la tasca a la seva consulta privada i, molt especialment, com a consultor; c) les publicacions que va impulsar foren del més alt nivell: a més de les revistes ja esmentades, destaquen especialment el *Tratado de Patología y Clínica Médicas* (obra col·lectiva d'autors catalans, en sis volums, editada a partir de 1950 i que va ésser obra de consulta, d'estudi i de referència durant més de 30 anys) i una sèrie de monografies; d) la seva influència i el seu impuls varen ser decisius en la creació de l'Escola d'Hematologia el 1967 (un cop creada va delegar-ne la direcció en la persona del Dr. Farreras)¹⁰; e) va formar molts deixebles (més d'una dotzena arribaren a catedràtics); i f) la seva activitat relacionada amb diferents organismes i organitzacions (càrrecs universitaris, acadèmics, en societats, etc.).

Home d'un sentit clínic excepcional, Pedro Pons era un gran expert en malalties infeccioses i tenia predilecció per l'estudi de malalts pneumològics, neurològics i reumatològics¹⁰. Com investigador, entre les seves aportacions més importants cal citar les relatives a la brucel·losi, l'endocarditis lenta, la cirrosi hepàtica, la hipertensió portal, la malaltia de Hodgkin i les col·lagenosis; va saber, a més, impulsar en el si de la seva escola una important productivitat científica⁶.

Els epònims de Pedro Pons

L'esplenomegàlia gastrorràgica hemocitopènica de Pedro Pons

L'any 1948, Pedro Pons, que havia reunit les observacions clíniques acumulades durant molts anys i disposava, a més, de molt material microgràfic, va editar la monografia: *Esplenomegalias gastrorrágicas hemocitopénicas* (que donaria lloc a l'epònim). Aquesta monografia, publicada com a discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona⁴, sobrepassava el nivell d'una simple recopilació¹¹. En ella demostrava que aquests tipus d'esplenomegalies conformaven una síndrome, un conjunt de lesions compendiant una espècie morbosa. Així, Pedro Pons afirmava que les esplenomegalies gastrorràgiques hemocitopèniques no eren una afecció purament esplènica ja que, tard o d'hora, com a síndrome politòpica, pot afectar altres òrgans; entre ells, el fetge.

El 1894, Banti havia descrit una esplenomegàlia amb cirrosi que molt aviat fou coneguda com "malaltia o síndrome de Banti" (esplenomegàlia congestiva, secundària a hipertensió portal, amb ascites, anèmia, trombocitopènia, leucopènia i hemorràgies digestives³); Pedro Pons es plantejà científicament l'existència de la malaltia de Banti; estudià els símptomes i les malalties relacionades amb aquesta síndrome i ja el 1925 (molt abans de la publicació de la monografia —val la pena recordar que la seva tesi ja tractà sobre la malaltia de Banti i les esplen-

megàlies) posà de manifest la influència recíproca que hi ha entre la melsa i el fetge en aquest procés patològic, concretant l'existència d'esplenomegàlies gastrorràgiques, que afirmava es basen en dos fets principals, la presència de tumoració esplènica i d'hemorràgies gàstriques en les quals, a més, predominen la congestió i la hiperplàsia pulpar en lloc de la fibrosi que es dona en la malaltia de Banti⁴. L'esquematització dels factors etiològics, de les alteracions anatomopatològiques localitzades als vasos i en el parènquima hepàtic, i de les manifestacions clíniques, van fer que aquesta monografia fos considerada un dels textos més rellevants en aquesta àrea d'investigació¹¹. Pedro Pons, així, deixà entreveure l'existència d'alteracions morbosos complementàries que s'allunyaven de les descripcions esquemàtiques sistematitzades en la gran majoria dels tractats de patologia mèdica de l'època.

El signe de Pedro Pons

L'estudi de les febres de Malta va ser un dels camps en els que Pedro Pons va centrar la seva atenció. El seu interès per aquesta malaltia responia al desig de cercar el concepte d'unitat orgànica, en les manifestacions clíniques, mitjançant el contingut etiopatològic⁴. Va incidir, a més, en l'epidemiologia de la malaltia (aspecte poc estudiat en aquells temps al nostre país), constatant que es tractava d'una malaltia relativament freqüent en l'àrea mediterrània. A més d'exposar les seves observacions sobre les particularitats que presenten els diferents tipus de brucel·losi (va aclarir les diferències entre els productes portadors del gènere caprí i el dels bòvids i va observar la possible participació dels porcs a través de l'avortament epizootic), va incidir i aprofundir especialment en les seves complicacions i seqüeles.

En un article titulat "*Espondilitis melitocócica*" ("el signe de Pedro Pons" en fa referència: focus destructiu—epifisitis— a l'angle anterosuperior d'una o més d'una vèrtebra, principalment lumbar, que hom observa en casos d'espondilitis melitocócica crònica) va advertir, per primera vegada en aquestes latituds, de la freqüència de l'espondilitis durant la declinació dels cicles febrils o en fases de completa apirèxia; a més, va deixar constància que, tot i que els dolors i la rigidesa vertebral són les manifestacions més constants, no és gaire estrany que es presentin parotiditis o orquitis. Pedro Pons establí el polimorfisme clínic de les melitensis, mèrit indiscutible si tenim en compte que transcorria el primer terç del segle XX.

FIGURA 2.
El Dr. Agustí Pedro Pons,
al seu despatx.

Pedro i Pons, bibliòfil, amant del teatre i de la cultura

Tot i que la seva vocació vers la medicina era absoluta, tenia un gran interès per diferents activitats humanístiques. Així, Pedro Pons era un gran lector i un gran bibliòfil (la seva biblioteca —d'uns onze mil volums— la va donar, a la seva mort, a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya —llibres de medicina— i a la Biblioteca de Catalunya —en forma de col·lecció). Considerava els llibres com la seva principal riquesa i visitava freqüentment el Mercat de Sant Antoni (els comerciants li van fer un homenatge el 1969) per tal d'aconseguir els millors exemplars (primeres edicions, bones enquadernacions...); a més dels llibres de medicina, tenia un gran interès i era col·leccionista de documentació sobre el folklore català i barceloní i, molt especialment, sobre els barris de la seva ciutat. Va ser també un gran col·leccionista de premsa (va participar en la publicació de l'obra "Història de la premsa catalana")⁸.

Era també un gran amant del teatre. De petit ja havia viscut amb força el gust pel teatre que tenien els seus pares. A la Clínica Mèdica A va estimular la realització de representacions teatrals que portaven a terme els seus membres. Va participar activament i va donar suport a nombrosos actes: interpretacions al Teatre Romea de teatre català, creació del grup Amics de Guimerà, creació d'un Institut d'Estudis Guimeranians i de la Comissió Promonument a Guimerà, etc⁸. La seva tasca de mecenatge va ser importantíssima per evitar la desaparició del Teatre Romea⁶ en uns moments molt difícils per al teatre català.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Diccionario terminológico de ciencias médicas. 12ª ed, reimpression ampliada. Barcelona: Salvat editores, S. A., 1990; 412, 1035.
2. Gran Enciclopèdia Catalana. Volum 17. 2ª ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987; 350.
3. Foz i Sala M, Llauredó i Miret E, Ramis i Coris J, coordinadors. Diccionari enciclopèdic de medicina. 2ª ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000.
4. Cid F. Pedro-Pons. L'home i l'obra. Barcelona: Ediciones Doyma, 1981.
5. Corbella J. L'obra mèdica del doctor Agustí Pedro Pons. Els antecedents i el significat. A: Corbella J, Roigé i Solé J, coordinadors. Dr. Pedro-Pons (1898-1971). En homenatge. Barcelona: Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 2000; 11-33.
6. Rozman C, Foz M. 1998: año Dr. A. Pedro-Pons. Med Clin (Barc) 1998; 111: 783-784.
7. Mirada A. La darrera etapa. Els anys de la Vall d'Hebron. A: Corbella J, Roigé i Solé J, coordinadors. Dr. Pedro-Pons (1898-1971). En homenatge. Barcelona: Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 2000; 83-92.
8. Llorc Brull J. El Dr. Agustí Pedro Pons "home públic". A: Corbella J, Roigé i Solé J, coordinadors. Dr. Pedro-Pons (1898-1971). En homenatge. Barcelona: Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 2000; 155-172.
9. Sans-Sabrafen J. L'empremta del mestatge d'Agustí Pedro i Pons. Annals de Medicina 1998; 82: 101-102.
10. Rozman C. Agustí Pedro Pons i l'Escola d'Hematologia. A: Corbella J, Roigé i Solé J, coordinadors. Dr. Pedro-Pons (1898-1971). En homenatge. Barcelona: Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 2000; 39-49.
11. Cid F. Agustín Pedro-Pons, notas sobre la obra de un maestro. Medicina e Historia 1989; (26): 1-16.